

ACEMHÖYÜK SARAYLARINDA BULUNMUŞ OLAN MÜHÜR BASKILARI*

NİMET ÖZGÜÇ

Türk Tarih Kurumu, Ankara Üniversitesi ve Kültür Bakanlığı adına yürütülmekte olan Acemhöyük Kazılarında ele geçirilen mühür baskılarının büyük çoğunluğu, höyüğün güney-doğusundaki Sarıkaya mevkiinde, ve kuzeyindeki Hatipler tepesinde açığa çıkarılmış olan iki büyük yapıya aittir. (Plan 1 Cengiz Erol çizimi). Bazı ayrıntılar dışında inşa tarzları, plânları ve küçük buluntuları bakımından birbirine çok benzeyen bu iki anıtsal yapı, Acemhöyük'ün saraylarını temsil etmektedir. Bunlar, Hellenistik çağ evlerinin inşası sırasında uğradıkları tahribatın ve köylülerin toprak ve taş almak amacıyla açtıkları çukurlar dışında, çok sağlam durumda keşfedilmişlerdir.

Höyüğün Sarıkaya denilen kısmında, MA-VA / 41-48 plankarelere raslıyan sarayın merkez binasının kazısı tamamlanmıştır (Plan 2 Mahmut Akok, Cengiz Erol çizimi). Elimizde kalan zemin katında, tahrip sahası da dahil olmak üzere, elli odanın varlığı anlaşılmıştır. Güney cephesi Melendiz çayına bakan binanın dış duvarları düzenli bir dikdörtgen meydana getirmiştir. Onarım ve değişim göstermeyen bina bir defada planlanıp inşa edilmiştir. 2565 m².lik bir alana oturmuş olan binanın, önemli bir kısmı açılmış olan revaklı avlusu ile, arsasının boyutları 5467 m². ye ulaşmaktadır. Evvelce açtığımız odalara göre tespit ettiğimiz yapı özelliklerinin bütün binayı içerdiği görülmüştür. Bir sıra iri yassı taştan oluşan dört metre genişliğindeki temelin ortasından 1.5 metre kalınlığında kerpiç duvarlar yükselmektedir. Duvarların genişliğini aşmayan yatay hatullar ve taş temel genişliğinde kesilmiş traversler ve doksan cm.lik aralıklarla ayarlanmış ağaç dikmeler sarayın iskeletini meydana getirmiştir. Bol direkli köseler, tavana kuvvetli bir destek olmuştur. Büyük yangın felâketinde

* Bu makale, mühürler üzerinde sayın meslektaşım Prof. Edith Porada'nın öncülüğünde The Pierpont Morgan Library'de gerçekleştirilen toplantıda, 29 Aralık 1976 tarihinde verdiğim konferansın konusu idi. İngilizcesi aynı Kütüphane tarafından yayınlanacaktır.

duvarlar, köşe direklerinin yanması ile meydana gelen boşluklara doğru yıkıldığından, dik açılı düzenli köşeler korunamamıştır. Odaların bir kısmındaki aralıklarda kapı kasalarının kömürleşmiş kalıntıları mevcuttur. İçlerini de ağaç kapıların kalın bir yığın meydana getiren kömür ve kül kalıntısı doldurmuştur. Kasaları ve kapıları bağliyan çivi ve menteşeler, kaplamalar, miller gibi madenden kısımlar, ağaç ve kerpiçle beraber yandıklarında, kaya gibi sağlam bir cüruf meydana getirmişlerdir.

En büyük kapı, kuzeyde, şehre bakan cephede yapılmıştır; bu, sarayın esas girişi idi. İkincisi doğuya bakan cephede ve üç No.lı odaya açılanıdır. Bu kapının cürufları kaldırılmamış, örnek olarak yerinde bırakılmıştır. Güneydeki tahrip alanında ele geçirilen kapı menteşesi, ve tunç kaplamalar, bu cephede de bir kapının varlığı ihtimalini kuvvetlendirmektedir¹.

Üst katın tabanını, zemin katın tavanını tutan yatay kirişlerin duvarlara konulanlarının, birbiri üstüne bindirilerek çakıldığı, yüksek olarak korunan duvarlarda izliyebilmekteyiz.

Üst kata çıkan merdivenlerin ikisi, orta avluya açılmaktadır. Binada dolaşım, ana kapıya ve orta avluya göre ayarlanmıştır. Kuzey kapısından, birbirine yarım duvarlarla bağlı dar odaların meydana getirdiği ilk oda grubuna girilir (1-3, 15, 16). Bunlardan 1 No.lısı, giriş odasıdır. Buradan binanın iç odalarına ve avlusuna bağlantı sağlanmıştır.

2 No.lı oda, tunçtan yapılmış dört tekerlekli bir arabanın bulunduğu yer olması bakımından ilginçtir. Araba yıkılan duvarlar altında dağılmış, tekerlekleri 5 No.lı odaya sıçramıştır. Yangının şiddeti sebebiyle gövdesi temizlenemeyecek kadar zarar görmüştür. En az yarım m. uzunluğunda olan arabanın tekerlekleri dört ispitli ve ortalama 17.5 cm. çapındadır. Bu ölçülere göre, bir el arabası büyüklüğünde olan arabanın, günlük işlerde veya dini törenlerde kullanılmış olduğu muhakkaktır. İki dış kapı arasında bulunmuş olması da bu düşüncemizi doğrulamaktadır. Önü ve yanları yekpare birer levha ile yükseltilmiştir. Şekil bakımından en yakın paraleli, özel bir koleksiyonda olduğu bildirilen, Anadolu menşeli, Eski Tunç Çağına ait madeni bir araba modelidir. Dört ispitli ve dört tekerlekli olması bakımından,

¹ N. Özgüç, Acmhöyük Kazıları (Anadolu X s. 10).

Kaniş Karumu'nun II. katında bulunmuş olan Anadolu grubu mühür baskılarındaki at koşulu arabaları² andırmaktadır.

Kuzey girişinden, ana kapıya paralel ikinci oda sırasına geçilir (4-6; 10-11; 14-17). Bunlar değişik büyüklüktedir. Doğuya bakanlar sarayın büyük odalarını teşkil ederler. Bu odalar birbirine ve 11. odanın aracılığı ile avluya açılırlar. 11. ve 14. odalarda somun biçiminde bakır külçelere, 10 No.lı odada omuzuna bulla bağlanmış yonca ağızlı küçük testiye ve diğer kap parçalarına, 4 No.lı odada fildişi eserlere ait küçük parçalara raslandı. 5 No.lı odada tek bakır külçeden başka bir eser bulunmadı. 6 No.lı büyük oda bulla deposu olarak kullanılmıştır. 17 No.lı odada volkanik camdan bir tabak, kaidesi ile birlikte kırmızı taştan bir çanak açığa çıkarılmıştır. Bulla deposu (6 No.lı oda), dar bir koridora açılan 7 No.lı oda ile bağlantılıdır. Koridorun bu odaya paralel kısmında bullalar ve bakır külçeler ele geçirildi. Bu koridordan içinde küp ve kapaklı vazo parçaları bulunan 8. odaya, buradan da sarayın en büyük erzak deposuna (9 No.lı küp odası) geçilir. Bu odadaki iri küpler, çok itinalı yapılmış olup, ikisinin içinde iplere dizilmiş kuru incirlerin kömürleşmiş kalıntılarına rastlandı. Avluda iki merdiven yeri ve batısında küçük odalardan oluşan bir grup vardır (12-13; 18-19). 19. oda ile sarayın tahrip edilmiş kısmına erişilmiş olur.

Dördüncü sırayı meydana getiren odalardan koridor üstündeki 39 No.lı da fildişi eşyayı süsleyen altın apliklere, ve altın başlı çivilere raslandı. Uzun odalardan oluşan grupta (22, 24), aynı şahsın mühür baskısını taşıyan bullalar ve çanak çömlek bulundu. Beşinci sıranın sağlam kalanlarından doğudaki üç odasında (25-27) bol miktarda kapaklı vazo ve bullalar ele geçirildi. 28. odada, küpler, kapaklı vazo parçaları, mühürlü pişmemiş kapak sıvaları, iki adet kitabeli bulla vardı. Sarayın güney kısmına rashyan altıncı sıraya ait odalar çok tahrip edilmişlerdir. Bunlardan 38 No.lısı, madeni silahlar ve bakır külçeler bakımından verimli olmuştur. Höyüğün kenarına rashyan yedinci ve sekizinci sıradaki odaların ancak varlığı bellidir. Bu kısımda, tahrip edilmiş odaların ikisinde (42-43) küme küme atılmış bullalara rastlandı.

² Mary A. Littauer ve Joost H. Crouwel, *Early Metal Models of wagons from the Levant* (Levant V 1973 pl. XXXVI A; N. Özgüç, *Kultepe Mühür Baskılarında Anadolu Grubu* Ankara 1965 Lev. III,9.

Son tahrip sahası olan batı kısmında, 33 No.lı odada bir banyo kabının parçaları ve 19, 20 No.lı alanda, sarayın lüks eşyası açığa çıkarıldı. Bunlar siyah volkanik camdan (obsidian) ve dağ kristalinden yapılmış vazolar, fildişi, lapislazuli kakmalı altın aplikler, oyun tahtaları, ve fildişi eşyadır. New York Metropolitan Museum'da korunmakta olan Pratt koleksiyonunun da³ bu alandan çıkarılmış olması kuvvetle muhtemeldir; çünkü o koleksiyondaki mühür baskılı bullaların eşleri bu bölgede ele geçirildi.

Binanın üç tarafı mermer kaidelere basan ağaç direkli revaklarla çevrilidir. Revaklı avluların kazısı henüz bitirilmemiştir. Sarayın hizmete ayrılan bölümlerini, avluya bakan ve henüz toprak altında bulunan yapıların teşkil ettiğini sanıyoruz.

Her iki sarayın da küplerle doldurulmuş erzak depoları (Sarıkaya'da 9 No.lı oda ve bugüne kadar yetmiş altı odası açığa çıkarılan CA-IA/26-29 plankarelere kurulmuş olan Hatipler Tepesi sarayındaki altı adet küp odası) dışında, hemen her odada bullalara raslanmıştır. Ayrıca Sarıkaya'daki sarayda, dışardan getirilen balya, paket, pişmiş toprak kaplar içindeki mallar teslim edilip açıldıktan sonra, bullaları atılmamış, toplanmış ve 6, 42, 43 No.lı odalarda depo edilmiş durumda elimize geçmiştir. Yukarıda da belirttiğimiz gibi 42, 43 No.lı odalar tahrip edildiği için, bullalar dağınık durumda gruplar halinde bulundu. 6 No.lı odaya dokunulmadığı için, bullalar vaktiyle düştükleri yerlerde açığa çıkarıldı. Bunlar tabandan 1-2 m. yükseklikte ve oda duvarlarına yakın olarak kümelenmişti. Cüruf haline gelmiş bir bulla da duvara, tabandan 1.5 m. yükseklikte yapışmış durumda elimize geçti. Bu gözlemlerden bullaların tahta raflara istif edildiği anlaşılmıştır. Kitabeli mühür baskılarının ve bullaların hemen hemen hepsi 6 No.lı depoda bulundu. İki tanesi 28 No.lı, bir kaçı da 3 No.lı odada idi. Hatipler Tepesi'ndeki sarayda bullalar için ayrılmış özel bir oda yoktur. Sarıkaya sarayında olduğu gibi her odada, çanak çömleğin yanında bulunan bullalardan bir kısmının baskıları diğer saraydakilerin tekrarıdır. Bu baskıların çoğu tam ve iyi durumda korunmuş olduklarından, Sarıkaya sarayında çok defa eksik olarak elimize geçen mühür tasvirlerinin tamamlanmasını mümkün kılmaktadır.

³ N. Özgüç, Anadolu X s. 16 v.d.; P. O. Harper. Dating a group of ivories from Anatolia (The Connoisseur, Special Commemorative Issue: Centennial of the Metropolitan Museum of Art, November 1969) s. 156 v.d.

Kapaklı vazolarla dolu depolarda ve diğerlerinde, yalnız bir mührün baskılarını taşıyan bullalara raslanmış olması, belli odaların belli firma veya şahıslardan gelen mallara ayrılmış olduğunu göstermektedir. Bu firma ve şahıslardan daha önce gelenler bulla odalarında depo edilmiştir. Böylece depoda, diğer odalarda bulunmuş olan baskıların hemen hepsi mevcuttur. Bu durum, belli firma veya şahıslardan sürekli bir şekilde mal satın alındığını, veya hediye kabul edildiğini göstermektedir.

Bullaların hepsi dışardan getirildiğine göre, Acemhöyük saraylarının kendi mühür sanatlarını öğrenmemiz mümkün olmamıştır. Saray mensuplarının başta kiral olmak üzere, hiç birinin mührü elimize geçmemiştir.

Bulla odasında bulunmuş olan Assur ve Suriye menşeli mühür baskılarının yardımı ile sarayın yaşam süresinin bir kısmını öğrenmemiz mümkün olmuştur. Bunlardan Assur kralı I. Şamşi-Adad, Mari ve bu baskıya göre Urşu kralı da olduğu anlaşılan Iahdun-lim'in kızı Du-ge-du'nun, Kargamış kralı Aplahanda'nın mühür baskıları, en az iki neslin Acemhöyükle sıkı temasları olduğunu ortaya koymaktadır. Sarayımızı ve onun vasıtasıyla Kültepe, Alishar, Boğazköy ve Konya yakınındaki Karahöyük'ün çağdaş katlarını tarihlendirmeye yarayan ve Anadolu tarihine çok değerli katkılarda bulunan çivi yazılı bullalar ve kitabeli mühür baskıları Profesör Kemal Balkan tarafından yayımlanacaktır. Biz burada sadece I. Şamşi-Adad ve Hamurabi zamanında Acemhöyük saraylarının Assur ve Suriye ile sürdürdüğü sıkı ilişkilerin önemini belirtmekle yetineceğiz. Saraylar bu tarihlenmiş vesikalardan önce inşa edilmiş ve daha sonra yaşantısını devam ettirmiş olmalıdır. Mr. Peter Cuniholm'un her iki sarayın temel hatıllarında yaptığı incelemeler sonunda bize verdiği bilgilere göre, Hatipler Sarayının temelindeki ağaçlar, Sarıkaya sarayındakilerden 152 yıl daha evvel kesilmiştir. Buna karşılık, Kültepe sarayındakiler 7, Konya Karahöyük'ündekiler ise 13 yıl sonra kesilmiştir. Yapıların yapısal karakterine, plânlarına ve içlerinde bulunan eşyaya göre, Sarıkaya sarayı, Kültepe sarayı ve Karahöyük malzemeleri arasında bir uyum mevcut olmakla beraber, Hatipler tepesi sarayının bunlardan 152 yıl daha eski olduğunu kabul ettirecek belirtiler yoktur. Ortak mühür baskılı bullalar ve seramik her iki sarayın çağdaş olarak yaşadığını ispat etmektedir. Kanaatimizce,

her iki bina da aynı felâkette ve büyük bir yangın sonunda terk edilmişlerdir.

Saraylarda bulunan bullalar, hamurları ve biçimleri bakımından çok çeşitlidir. Üzerlerindeki baskılara göre, Babil, Assur ve Suriye menşeli olanlar, dikdörtgen prizma, muska, levha ve kurs şeklindedir. Muska şeklinde olanlarının çoğunun iki dar kenarında çivi yazısı vardır. Anadolu menşeli olanlarda, koni, muska, badem ve basık küre şeklindekilerin yanında, düzensiz kitleler halindeki örnekler çoğunluktadır. Bullaların büyük bir kısmı, silindir mühürlerin tüm tasvirlerinin sığacağı büyüklükte değildir. Bu sebepten bu mühürlerde bazen tek bir figürün, bazan da yalnız kitabenin basıldığı görülmektedir. Damga mühür baskılı bullalarda, kil mühür kaidesinin büyüklüğüne göre hesaplanmakta ve tasvirlerin mümkün olduğu kadar tam ve eksiksiz basılmasına dikkat edilmektedir.

Bullaların, şiddetli yangına maruz kalmaları sebebiyle, gerçek renklerini saptayamıyoruz. Bununla beraber çeşitli renklerin (beyazımsı krem, sarımsı krem, siyah, kiremit rengi kahverengi), killerinin cinsinden ileri geldiği kesindir. Acemhöyük bullalarında, çoğunluğu M.ö. 18. yüzyılın ilk yarısına ait olan mühür baskıları, ve aynı çağa ait olan Kaniş-Karumunun Ib katında ve Konya Karahöyük'ünde bulunmuş olan mühürlerde ve mühür baskılarında olduğu gibi, çeşitli üslûplara aittir. Assur Ticaret Kolonileri devrinin bu üç büyük şehrinin mühürlerinde görülen çeşitli üslûplarının birbirine oranlarında dikkate değen bir uyumluluk göze çarpar. Kültepe ve Karahöyük'de sağlanan sonuçlar, iyi tarihlenen zengin Acemhöyük mühür baskılarının yardımıyla daha büyük bir açıklığa kavuşmuştur.

Acemhöyük bullaları çoğunluğu damga mühür olmak üzere, silindir ve çok az miktarda skaraboid baskılarını ihtiva ederler.

Silindir mühür baskıları

Kültepe, Alişar ve Karahöyük'de olduğu gibi, Acemhöyük silindir mühür baskıları da: 1— Eski Babil; 2— Eski Assur; 3— Eski Suriye 4— Eski Anadolu ve Eski Hitit olmak üzere dört ana üslûp grubuna ayrılır.

1. Eski Babil üslûbu

Bu üslûba giren mühür baskısı, sayı bakımından zengin olmakla beraber, önemli neticeler sağlamamızı mümkün kılacak değer-

dedir. Kitabeli kiral veya haneden üyelerinin mühürlerinin varlığı, Eski Babil üslûbunun M.ö. 18. yüzyılın ilk yarısında Assur ve Suriye saraylarında makbul tutulduğunu göstermektedir. Çeşitli kiralî mühürler arasından seçtiğimiz iki örnekten biri Şamşiadat'ın şahsî mühürü ile, Mari kiralı İahdunlim'in kızının mühürü, bu konuda iki önemli belgedir. Bol sayıdaki bullalarından anlaşıldığına göre, Akdeniz kıyılarından Lübnan'da bir zafer steli diktirmekle övünen⁴, Kuzey Mezopotamya tarihinin en renkli simalarından, Assur Kiralı I. Şamşiadad, Assur şhrinden veya daha kuvvetli bir ihtimalle, tercihen oturduğu Şubat-Enlil = Çagarpazar⁵ dan Acemhöyük'e çeşitli eşya göndermiştir. Şamşiadad'ın bullalarından genellikle, mühür tasvirlerinden ziyade, adını, ünvanını ve baba adını bildiren kitabesinin basılmasına dikkat edilmiştir. Dokuz baskıda, tek figür kısmen veya tam olarak yer almıştır. Buraya seçtiğimiz iki örnek en iyi durumda olanıdır (Ac.i 888; 898 lev. I,1). Şamşiadad'ı temsil etmiş olması gereken figür takkelidir. Sağ omuzunu açıkta bırakıp belinde dört kırışık bulunan ve önde kumaşın birleştiği yerde küçük püsküllerle biten bordürlü bir uzun elbise giymektedir. Uzun sakallıdır; sakalın elmacık kemiklerinden itibaren çeneye inen kısmının dalgalı ve kabartma hatlarla gösterildiği bellidir. Bu tür ayrıntıları, Şamşiadad bullalarıyla aynı odada (oda 6) bulunmuş olan çok küçük bir bulla (Ac.i 789 lev. I,2) üzerine basılmış tek figürde, oğlak taşıyıcısında daha canlı ve belirgin bir şekilde görmek mümkündür. Bu özellikler, Hamurabi kabartmasında onu tasvir eden figürde aynen tekrar eder⁶.

Mari kiralı İahdunlim'in kızı Du-ge-du'ya ait mühürde de kitabesinin basılmasına daha çok dikkat edilmiş ve ancak büyük bir tapanla küçük bir figür bulla sathına çıkabilmiştir. Baskılar pek belirgin olmamakla beraber, büyük figürün kıyafeti, kol adalelerinin gösterilişi, oğlak taşıyanınkine çok benzemektedir (Ac.i 1047 lev. I,3). Bu mühür baskısının tarih bakımından ortaya koyduğu en önemli delil bir müddet Şamşiadad'ın çağdaşı olarak yaşayan ve onun entrikalarıyla

⁴ J. - R. Kupper, Northern Mesopotamia and Syria (The Cambridge Ancient History Vol. II s. 5); J. M. Munn - Rankin, Diplomacy in western Asia in the Early second Millenium B. C. (Iraq 18, 1956 s. 68 v.d.).

⁵ Kupper aynı yazı s. 8.

⁶ Eva Stromenger, Max Hirmer, The Art of Mezopotamia (Thames and Hudson London 1964) Lev. 158-159.

öldürülmüş olması muhtemel bulunan İahdunlim'in Urşu kralı ünvanını da taşımış olmasıdır.

Eski Babil üslûbundaki diğer bir mühürde, bu çağ sanatında çok raslanan Koruyucu Tanrıça, bir boğa altarcının önünde tasvir edilmiştir (Ac.i 993 lev. I,4). Altarcın üstü şimdiye kadar gördüğümüz örneklerden farklı olarak, yüksek ve geniş bir biçimde yapılmıştır. Dört bacağı düz masa ayağı gibi işlenmiş olup, boğanın ayakları gösterilmemiştir. Boğa başı kulenin solunda, ve ortasına rashyan kenardan çıkmıştır. Eski Babil mühürlerinde ilk defa gördüğümüz bu motif, bu mührün Anadolu'ya yakın bir bölgede yapılmış olmasını muhtemel kılmaktadır.

Tanrı kral, ve Lamassu ikilisinin karşılıklı olarak yer aldığı mühür baskısında, tanınamayan ve ikinci sahneye ait bir figür vardır (Ac.i 1001 lev. II,5). Böylece bu baskı, Eski Babil üslûbunun en iyi geliştiği çağda sık raslanan çift sahneli mühürler için tipik bir örnektir.

Eski Babil üslûbuna girenlerden seçtiğimiz sonuncu örnekte (Ac.j. 11 lev. II,6), mühürden bullaya, sulu Gilgameş, yüzü cepheden tasvir edilmiş sakallı bir figür, dik kalkmış iki aslan ve az belli figürler çıkmıştır.

2. Eski Assur üslûbundaki mühür baskıları

Kültepe, Karahöyük ve Alişar'a paralel olarak, Assur Ticaret Kolonilerinin geç safhasında, Eski Assur üslûbundaki baskılar, Acemhöyük'de de, diğer üslûplara bakınca daha az örnekle temsil edilmiştir. Daha önce düşündüğümüzün aksine⁷, stilin Şamşiadad'ın ortadan kalkması yani, Assur kudretinin azalması ile ilgili olmadığı anlaşılmıştır. Şamşiadad'ın mührünün Eski Babil üslûbunda işlenmiş olması, bu azalmanın bir moda değişikliğinden ibaret olduğunun açık bir belgesidir. Elimizdeki bir kaç örnek bilinen şemaların tekrarıdır. İki baskıdan tamamlanan (Ac.i 842, lev. III, 7; Res. 1*) mühür tasvirleri, tanrı karşısında tapan veya Koruyucu tanrı, Adad ve temsili bir şekilde hilâli kurs taşıyan boğa adamdan ibarettir.

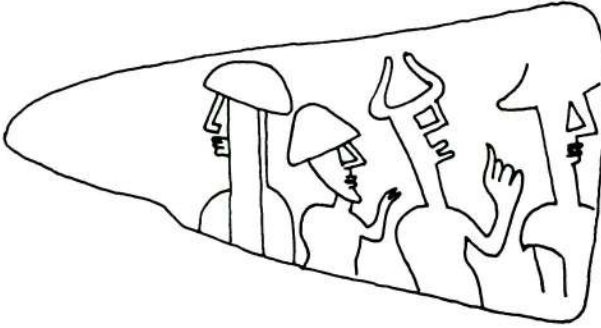
⁷ N. Özgüç, Kanış Karumu Ib katı mühürleri ve mühür baskıları Ankara 1968 s. 21.

* Resimler Rüştü Çetinkaya tarafından çizilmiştir; Kendisine teşekkür ederim.

Res. 1

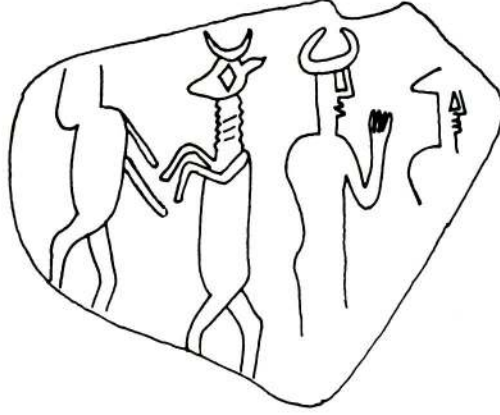
Diğer iki örnekte de, bulla alanının darlığı sebebiyle, birinde, (Ac.i 798, Lev. III,8; Res. 2), oturan tanrının, tapan ve onu sevkenen koruyucu tanrının belden yukarısı; diğerinde (Ac.i 842, Lev. III,9; Res. 3), dik kalkmış iki hayvan ve tapanı sevkenen tanrının dizden yukarısı basılmıştır. Eski Assur üslûbunun belirgin vasfı olan, figürlerin köşeli vücut hatları, çatal şeklindeki elleri ve şematik yüzleri, bütün örneklerde barizdir.

Res. 2

Kültepe, Karahöyük ve Alishar'da var olan, figürlerin çok fazla stilize edildiği Assur grubu⁸, Acemhöyük'de temsil edilmemiştir.

⁸ N. Özgüç, Aynı eser s. 22.

Res. 3

3. Eski Suriye üslûbundaki mühür baskıları

Acemhöyük saraylarında bulunan bullalarda, yerli mühürlerden sonra en çok Eski Suriye silindir mühür baskılarına raslanmıştır. Bu gruba girenlerin en eskisi, Kaniş Karumu II. katının Eski Suriye geleneklerine bağlı olanıdır (Ac.i 719). Bu baskı ya sarayın ilk yapıldığı zamana aittir veya, mühür aile tarafından uzun zaman kullanılmış olmalıdır. Muska şeklindeki bullalara basılmış olan mührün, tasvirlerini, iki baskıdan (Ac.i 710; Ac.i 719, Lev. IV,10), faydalananarak tamamlayabiliyoruz. Arkalıklı bir tahtta oturan ve elinde küçük bir kadeh tutan, tanrıya, tapan sakallı bir şahıs, küçük bir Suriyeli kadın refakat etmektedir. Tanrının arkasında, ikisi onun gibi sola dönük üç figür ve bir köpek yer almıştır. Figürlerden en öndeki kısa eteklik giymiş bir oğlak getirendir. İkincisi, ellerini göğsü hizasında kavuşturmuş çıplak kadın, üçüncüsü de sağ dizini yere bastırılmış bir kahramandır.

Buraya seçtiğimiz iki örnek, M.ö. 18. yüzyılın ilk yarısında çok raslanan, Eski Babil ile Eski Suriyeli unsurlara sahip gruba aittir. Kitabesinden Aplahanda adlı bir şahsa, büyük bir ihtimalle bu addaki Kargamış kralına ait olan mührün çeşitli baskılarına dayanarak (Ac.i 1051; Ac.i 1053, Lev. IV,11) iki tasvir grubunu inceleyebiliyoruz. Birinci grup figürleri kitabeye göre tanzim edilmiştir. Sağda Koruyucu Tanrıça'nın rehberliğinde oğlak getiren ve arala-

rında küçük bir kahraman yer almıştır. Solda omuzundaki kalın, eğri sırtığı iki eliyle tutan sakallı uzun elbiseli bir figür vardır. Oğlak getirilenle, sırtıklı figür arasında kalan boşluk, yatay olarak yerleştirilen ve birbirine dizlerinden bağlı iki insan figürü ile ikiye ayrılmıştır. Üstte, ikisi karşılıklı üçüncüsü aralarında ve baş aşağı olarak tasvir edilmiş üç Suriyeli kıyafetinde figür yer almıştır. Altta, dik kalkmış bir aslan ve antilop ile, baş aşağı bir aslan yerleştirilmiştir. Bu mühür eğer Kargamış kiralına aitse, kızı Kubaba Rahibesi Matruna'nın⁹ mührüne çok yakın bir stilde yapılmış olması ilgi çekicidir. Matruna'nın kazılardan önce Ras-Şamra'da bulunmuş olan mühründe, Aplahanda'nın kızı ve Kubaba'nın rahibesi olduğunu belirten kitabenin yanında, Aplahanda mührünün talî sahnesindeki Suriyeli figürler gibi giyinmiş bir kıralla, Eski Babil Koruyucu Tanrıça'sı tasvir edilmiştir. Sırtık tutan figürün elbise ayrıntıları, Mari valilerinden İdiilum'un giysisindekilere çok benzemektedir¹⁰.

Bu gruba giren ikinci mührün iki baskısında (Ac.i 801, Lev. V,12) oturan tanrı ve Lamassu Babilli kıyafette, tapan şahıs ise, kenarları yuvarlak ve saçaklı elbisesiyle Suriyelidir. Gouilloch ile ikiye ayrılan talî sahnede, üstte ve altta hayvan tasvirleri kısmen korunmuştur.

Bu grubun üçüncü örneği bir silindirle, bir skaraboid baskısı taşıyan bir bulladır (Ac.f 23, Lev. V,13). Muska şeklindeki bullanın küçük beyzî yüzüne tasvirlerin bir kısmı, tam veya eksik olarak basılmıştır. Esas sahnede, tipik suriyeli yarı çıplak tanrıça, Zimrilim'in hizmetkârı Ana-sin-taklaku mührünün¹¹ baskısındaki yarı çıplak figürün tam paralelidir. Talî sahnede, yatay merdivenle ikiye ayrılan alanın üstünde oturarak karşılıklı içki içen tanrı ve tanrıça mevcuttur. İkisinin arasına, ayaklı iki derin bardak yerleştirilmiştir. Altta birbirlerine ön pençelerinden biri ile değen iki sfenks karşı karşıya oturmuştur. Soldaki dişi olup, kanadı da korunmuştur. Sağdakinin erkek olması muhtemeldir.

Skaraboidin baskısı tamdır (Lev. V,14). Ortadaki dört petalli rozetin kollarında birer helezon, ve sağ ve solunda da, kıvrımları

⁹ G. A. Eisen, *Ancien Oriental Cylinder and other seals with a discription of the collection of Mrs. William H. Moore (OIP XVII) No. 130.*

¹⁰ A. Parrot, *Mission archéologique de Mari II. La Palais (Documents et Monuments) Lev. IX.*

¹¹ Aynı eser M 71 a.

ortaya bakan birer volüt mevcuttur. Megiddo'da, BB alanındaki 4107 No.lu mezarda bulunmuş olan Orta Tunç IIB safhasına ait skarabenin tasvirleri¹², Acemhöyük örneğinin hemen hemen aynıdır. Bu yakınlık, iki baskılı bu bullanın Suriye'nin sahil bölgesinde bir yerden, belki de Matrana mühründe olduğu gibi Ras-Şamra'dan gelmiş olmasını mümkün kılar.

Acemhöyük'ün Suriye menşeli bullalarından Ac.i 709 No.lu olanı (Lev. VI,15) ilgi çekicidir. Burada, tepesi hilâlli bir kursla biten alemleri iki tarafından tutan ve birer dizleri yere basan iki figür vardır. Bu grubun altına yerleştirilmiş karşılıklı iki sfenks kısmen basılmıştır. Arada ayırıcı bir unsur bulunmamasına rağmen, bu grup mührün talî tasvirlerini teşkil etmektedir. Esas sahnede bir tanrı, tepesinin çivi şeklinde sivrildiğini tahmin ettiğimiz ve ense hizasından beline kadar uzıyan ucu kıvrık bir band bağlı bulunan bir taç giymiştir. Sağ kolunu ileri, sol kolunu yukarı kaldırmıştır. Paralellerinde kiler gibi¹³ bir elinde bir gürz veya mızrak tutmuş olması gerekir. Zimrilim'le çağdaşlığı bilinen Haqata'nın¹⁴ mührüne olan büyük benzerliği, Acemhöyük mühürleri arasında M.ö. 18. yüzyılın ortalarına tarihlenebilecek Eski Suriye üslûbundaki örneklerin sayısını arttırmaktadır.

Muska şekilli bir bullaya basılmış olan (Ac.i 937, Lev. VI,16) silindir mühründe, Eski Suriye üslûbunda çok raslanan bir figür grubu, yani, beş kısa etekli adam tasvir edilmiştir¹⁵. Bunlar bir aleme doğru ilerlemektedir. Aşağıdan yukarıya doğru daralan alemin volütla biten tepesine hilâlli kurs yerleştirilmiştir. Tasvir alanı altta ve üstte bir gouiloch ile sınırlandırılmıştır.

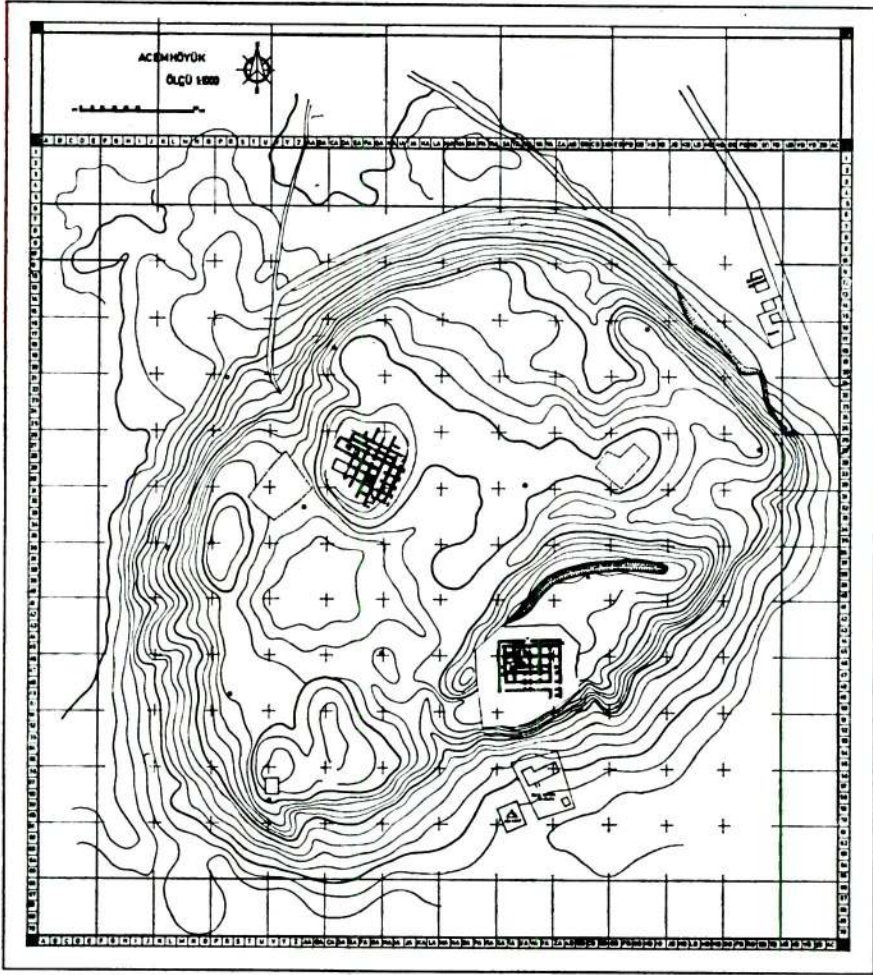
Acemhöyük bullaları arasında Aplahanda'nın adını taşıyan mührün baskısı (Ac.i 1052, Lev. VI, 17), Anadolu'da bulunmuş olan silindir-damga mühürlerle bunların baskılarına, ve Suriye'de ele

¹² G. Loud, Megiddo II Seasons of 1935 - 1939 Lev. 149,42; Olga Tufnell, The Middle Bronze Age Scarab-seals from burials on the mound at Megiddo (Levant V. 1973) Res. 1, No. 44.

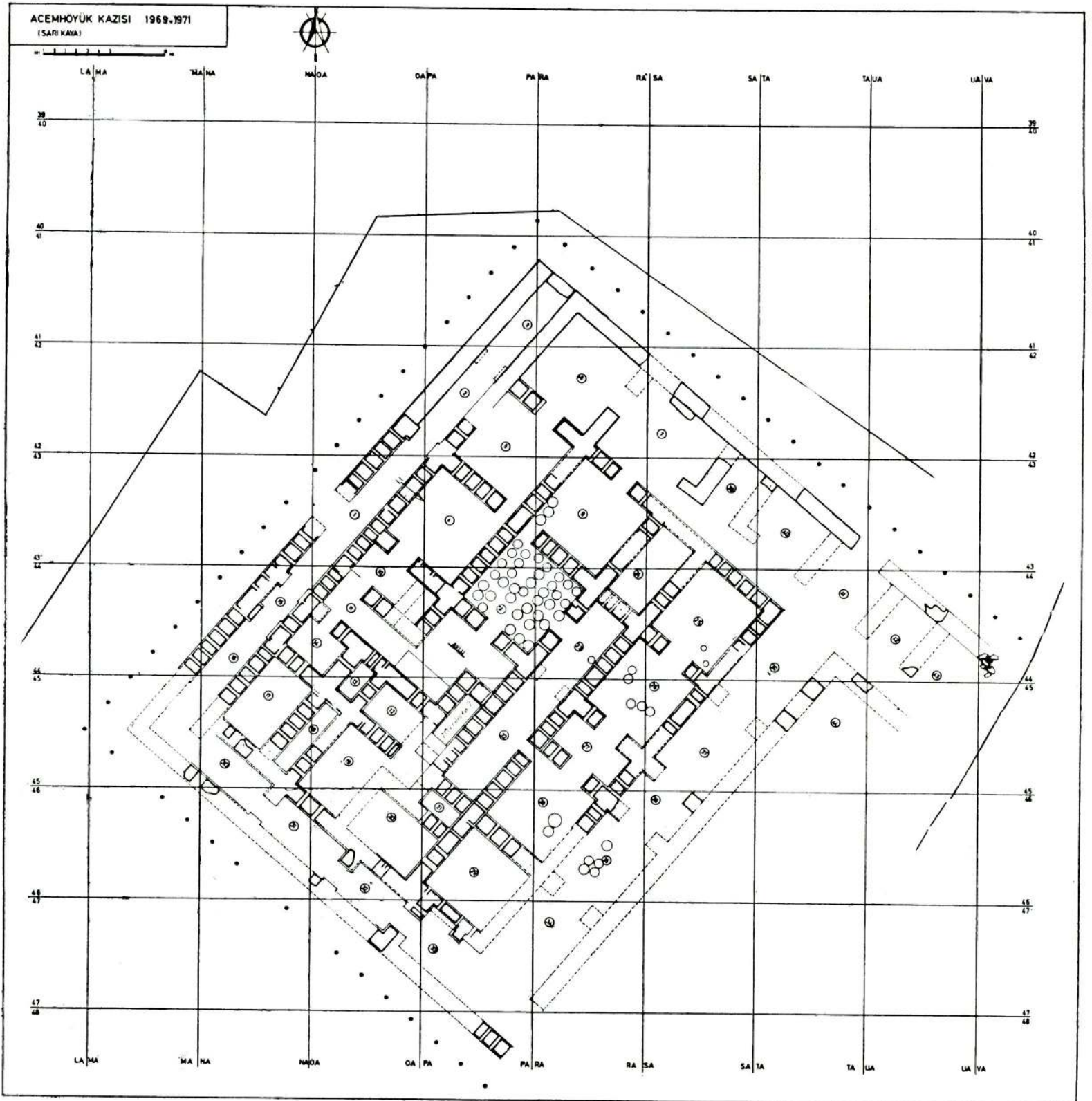
¹³ E. Porada, Corpus of Ancient Near Eastern Seals in north American collections I 1948 No. 964, 967-968.

¹⁴ L. Delaport, Catalogue des cylindres Orientaux. Musée du Louvre II 1923 Ag14.

¹⁵ E. Porada, Corpus I No. 944, 972, 973; D. Collon, The Seal Impressions from Tell Atchana/Alalakh 1975 Lev. XXXIV Level VII.

Plan 1

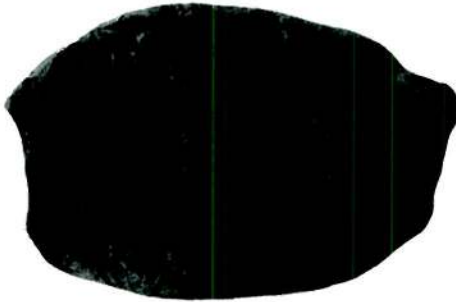
Plan 2

1

2

3

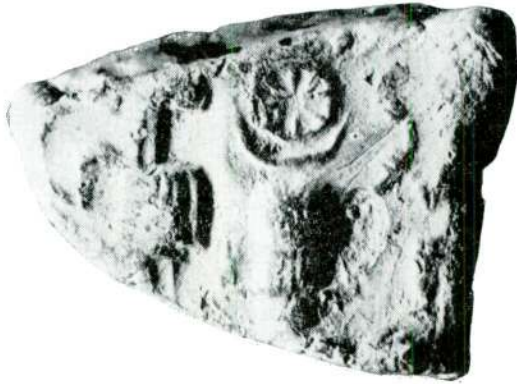
4

5

6

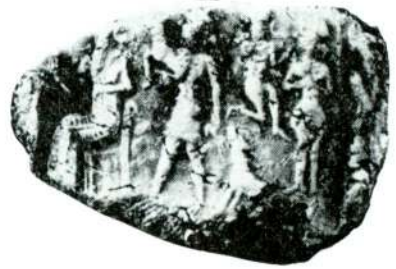
7

8

9

10

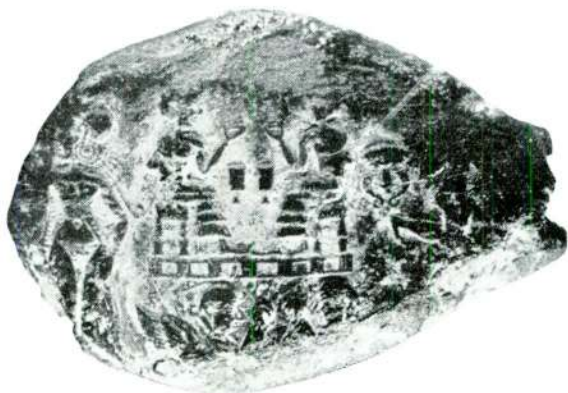
11

11

12

13

14

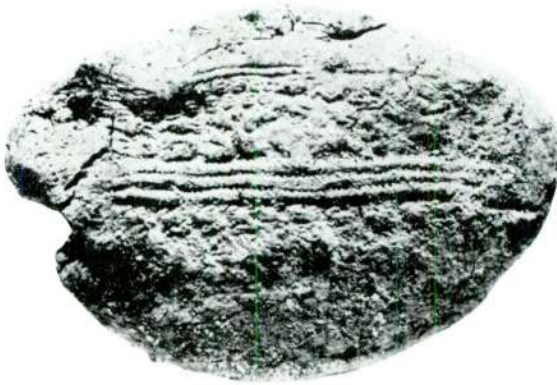
15

16

17

18

19

20

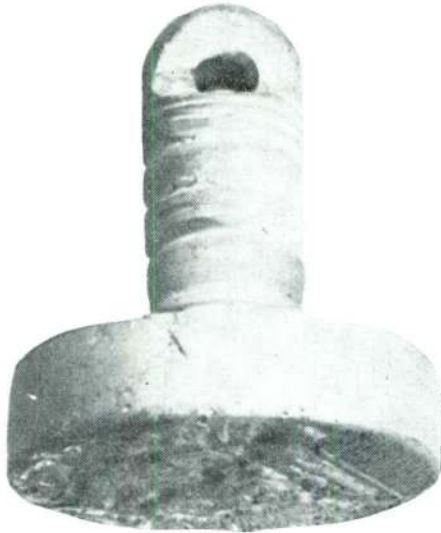
21

22

23

24 a

24 b

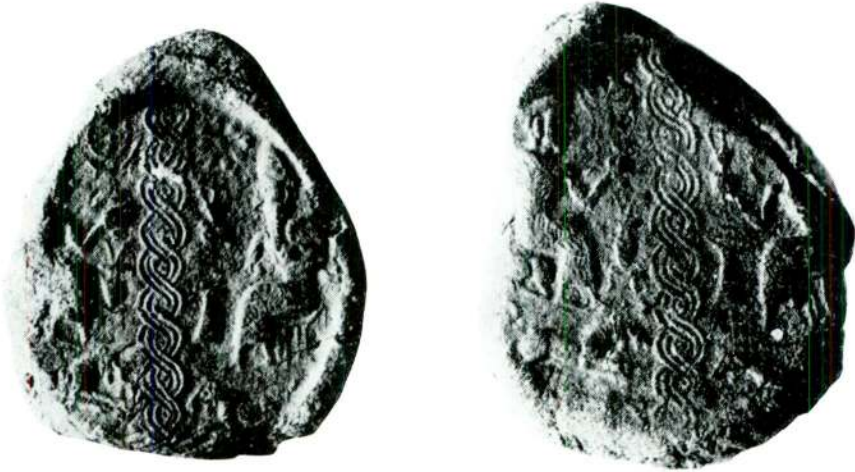
25

26

27

28

29

30

31

32

33

34

35

36

37

38

38

39

40

41

42

44

44

45

46

47

48

49

50

51

52

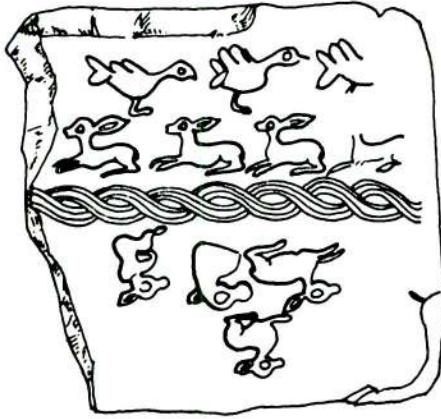

53

54

geçirilen hayvan dizileri işlenmiş mühürler arasında köprü kurmamıza yardım etmesi bakımından çok önemlidir. Eksik olarak basılmış kitabenin yanında, insan ve hayvan başları, altı sıra meydana getirmiştir. Üstten itibaren, birinci, üçüncü ve beşinci sıralarda aslan; ikinci ve altıncı sıralarda sığır; dördüncü sırada da insan başları yer almıştır. Bu şema, figürler tam olmak şartıyla, Kaniş Karumunun II. katına ait mühür baskılarından birinde aynen tekrar edilmiştir¹⁶. Kaniş baskısındaki figürlerin üslubu, Anadolu grubunun özelliklerini en ince ayrıntılarına kadar yansıtır. Kargamış'da yapılmış olması gereken Achemhöyük baskısında, Kaniş mührünün geleneğinin devam ettiğinde şüphe yoktur. Büyük bir ihtimalle Orta ve Güney-doğu Anadolu'da geliştiğini düşündüğümüz silindir-damga mühürlerde hayvanlar veya başları, mührün ortasından geçen bir ip veya saç örgüsünün iki tarafına sıralar halinde dizilmektedir. Ac.j 21 No.lu mühür (Res. 4), kısmen basılmış olmasına rağmen, bu hususu iyi belirten bir örnektir. Gouilochla ikiye ayrılan mühür sahasının üstünde bir sıra tavşan, bir sıra kuş, altında tavşan, hayvanbaşı, maymun ve diğer tasvirlerden oluşan iki sıra vardır.

Res. 4

Ac.j 53 deki beyzî bullada, (Lev. VII, 18) üst sırada oturan sağa dönük bir figürün önünde diz çökmüş kahraman, ve arkası dönük

¹⁶ N. Özgüç, Kültepe Mühür Baskılarında Anadolu Grubu Ankara 1965 Lev. XX, 60.

olarak ikinci kahraman korunmuştur; ve hayvan ve kuş sıraları, üç sıra ipe ayrılan iki alanda dizilmişlerdir.

Silindir, damga mühür baskıları için bir örnek evvelce yayınlanmıştı¹⁷. Burada sunduğumuz badem şeklinde bir bullaya basılmış olan silindir damganın, kaide tasviri çok petalli bir rozet, silindir tasvirleri ise, hayvan sıralarından oluşmaktadır (Ac.i 1205, Lev. VII, 19-20).

4. Eski Anadolu ve Eski Hitit mühür baskıları

Acemhöyük saraylarında bulunmuş olan silindir ve damga mühür baskılarının en ilginç grubunu Eski Anadolu mühür baskıları teşkil etmektedir. Buradaki silindir mühür baskıları, Kaniş-Karumun ikinci katına ait Anadolu grubunun geleneğini devam ettirmektedir. Damga mühür baskıları da üslup özellikleri ve motifleri bakımından bu çağın gliptik sanatına çok önemli katkılarda bulunmaktadır.

A. Anadolu grubu silindir mühür baskıları

Bu gruba girenlerden seçtiğimiz üç örnekten birincisi (Ac.i 717, Lev. VIII,21), siyah renkli muska şeklindeki bir bullaya basılmış olanıdır. Oturan bir tanrıçaya ibrik sunan bir figür; zengin çevreli bir Hava Tanrısı bu silindir mühür baskısının konusunun bir kısmını teşkil etmektedir. Hava Tanrısı sağ ayağını boğanın beline, sol ayağını da çifte bir dağ zirvesine basmaktadır. Sağ elinde boğanın yuları, solunda dağın dibinden fıskıran ırmağı tutmaktadır. Çevresinde, yalnız bacakları korunmuş olan çıplak tanrıça, sakallı erkek sfenks, aslan, kuş, balık; ve arkasında aslanı yenen boğa adam vardır.

İkinci mühür (Ac.i 784, Lev. VIII,22), muska şeklinde siyah renkli bir bullaya kısmen basılmıştır. Burada Hava Tanrısının çevresini, sakallı sfenks, ayı, maymun, kuş, küçük adam ve çok ilginç iki figür; başlarından ikişer ırmak fıskıran iki kahraman teşkil etmektedir. İnceliyebildiğimiz mühürlere göre, bu örnek, kahramanın nehir kaynağı olarak gösterildiği ilk mühürdür.

Üçüncüsü, Anadolu grubundaki silindir mühür baskılarının çok sahneli olanları için seçilmiş bir örnektir (Ac. 721, Lev. VIII,23).

¹⁷ N. Özgüç, Niğde çevresinde bulunmuş bir damga mühür ve Acemhöyük'ten dört mühür baskısı (Anadolu XV 1971) Res. 3 Lev. II, 3-4.

Bullanın alabildiği tasvirlerle göre üç sahnesi vardır. Birinci sahnede, bütün alâmetleri ile, yani, geyiği, tavşanı ve kuşu ile gösterilen koruyucu tanrının huzurunda aynı kıyafette bir figür tasvir edilmiştir. İkinci sahnede, masa-altarın önünde Koruyucu Tanrıça; üçüncüde, ancak boğasının başı ve yuları korunmuş olan Hava Tanrısının huzurunda bir figür yer almıştır.

B. Damga mühür baskıları

Anadolu'nun değişik bölgelerinden gönderildiği anlaşılan bullalardaki damga mühür baskıları çeşitli üslûplara ayrılmaktadır. Bunlarda, Kültepe, Alışar, Boğazköy ve Acemhöyük'de bulunmuş olan damga mühürlere göre, bir Orta Anadolu grubunu, yani Hitit üslûbunun öncülerini ayırmak mümkündür. Daha az olanların bölgelerini saptamak henüz mümkün olmamakla beraber, bir kısmının Güney-Doğu Anadolu'dan gönderilmiş olması kuvvetle muhtemeldir. Biz şimdilik damga mühürleri motiflerine göre tasnif edeceğiz. Ayrıca ait olmaları muhtemel bölgeleri de işaret edeceğiz.

Damga mühür baskılarındaki tasvirleri, tapma sahneleri, tanrılar, tanrıçalar, kahramanlar, karışık yaratıklar, hayvanlar ve geometrik motifler oluşturmaktadır. Biz burada her birinden örnekler vererek, genel bir görünüş sunmağa çalışacağız.

Damga mühür ve baskılarında tanrı tasvirleri

1. **Boğalı tanrılar:** Bu konu için seçtiğimiz iki örnekten birincisi, Aşağı şehirde I. katın çok tahrip edilmiş bir evinde bulunmuştur. (Ac. I: 1 Lev. IX,24 a,b). Bu sap kulplu kurs kaideli damga mühür, benzerleri arasında en büyük olanlarından biridir. Yuvarlak kaidesinde hayvanlar arasında bir boğalı tanrı tasviri mevcuttur. Tanrı, Anadolu grubundaki Hava Tanrıları¹⁸ gibi giyinmiştir. Yalnız konik tacı, bir veya iki yerine üç çift boynuzlu olarak yapılmıştır. Başı ilgi çekici iki alet arasındadır. Bunlar ya çok telli birer müzik aleti (harp ve lir), veya Mısır'da Orta Devlet kabartmalarında görülenlere benzerliği sebebiyle, birer dokuma tezgâhı olabilir¹⁹. Çevresinde antilop, ölü olarak yatan uzun kuyruklu bir hayvan, maymun, hayvan başları,

¹⁸ N. Özgüç, Anadolu Grubu s. 8 v.d.

¹⁹ Pritchard, The Ancient Near East in Pictures Relating to the Old Testament. Princeton 1954 No. 143.

balıklar geri kalan alanı doldurmuştur. Bu mühür, Kaniş Karumu Ib katındaki ve Acemhöyük sarayında bulunan Anadolu grubuna giren üslûbun, damga mühürlere yansıyan en belirgin örneğidir. Mühür uzun süre kullanılmış olduğu için saraylardan daha geç bir yapı katında ele geçmiştir.

İkinci örnek (Ac.g 103, Lev. X,25), bir damga mühür baskısıdır. Diğer bir baskısını yayınladığımız bu mühürde²⁰, boğasına basan ve sol elinde bir mızrak tutan tanrı tasvir edilmiştir.

2. Geyikli tanrı: Assur Ticaret kolonileri çağının Anadolu grubuna giren silindir mühür baskılarında sıkça raslanan Kırkların Koruyucu tanrısının²¹, damga mühürlerde de tasvir edildiğini Acemhöyük baskısı (Ac.i, 1108, Lev. X,26) ispat etmektedir. Çeşitli baskılarına sahip olduğumuz bu mühürde, Tanrı, dağ koyunu üstünde oturan tanrıça ile beraber tasvir edilmiştir. Yukarıda incelediğimiz Anadolu grubundaki tanrının alametlerine (geyik, tavşan, kuş) burada bir de eğri silâh eklenmiştir.

3. Hitit üslûbunun belirgin özelliklerine sahip bir tanrı da (Ac.i 1107, Lev. XI, 24), dağ koyunu üstünde oturan tanrıçanın önünde yürümektedir. Bu tanrının vücut nispetleri ve kıyafetinin en yakın paraleli, Sivas'ın Şarkışla ilçesine bağlı Dövlek köyünden sağlanan tunç heykelciktir²².

4. Aslanlı tanrı: Kaniş Karumu Anadolu grubu silindir mühür baskılarında sık sık raslanan aslanlı tanrıyı Savaş Tanrısı olarak düşünmüştük²³. Bu tanrı, Acemhöyük'ten sunduğumuz damga mühür baskısında (Ac.i. 866; Ac.i 762, Lev. XI,28) diğer tanrılarda görüldüğü gibi, Dağ koyunlu tanrıça ile beraber tasvir edilmiştir. Dikine yerleştirilmiş bir saç örgüsü ile ikiye ayrılan mühür sahasının sağında, elinde bir kantaros tutan tanrı, bir tahtta oturmuş ve bir aslana basmıştır. Solda, dağ koyununa oturan tanrıça da bir aslana basmaktadır; önünde içinden kamışlar çıkan bir vazo; tanrının önünde ise üstü pideli meyvelik - sunak vardır.

²⁰ N. Özgüç, Anadolu X Lev. XV XV,3.

²¹ N. Özgüç, Anadolu Grubu s. 23 v.d.

²² N. Özgüç, A Hittite Figurine found at Dövlek (Türk Tarih Arkeologya ve Etnografya Dergisi V Ankara 1949).

²³ N. Özgüç, Anadolu Grubu s. 23-24.

5. Ağaç altında oturan tanrılar: İki örnek bu gruba girilmektedir. Birincisi (Ac.j 10, Lev. XII,29) su içinden çıkan, kalın gövdeli, küçük yapraklı bir ağacın gölgesinde kübik bir tahtta oturmaktadır. Sağ omuzunda bir mızrak, sağ elinde asaya benzeyen bir nesne vardır. Uzun elbiseli bir figür, sağ elinde boynundan tuttuğu kulpsuz bir testiye, tanrıya sunmaktadır. Ağacın kök saldıği suyun üzerinde, küçük yelkenli bir kayığı ön tarafında oturan bir adam tek kürekle sevk etmektedir.

İkinci tanrı (Ac.k 75, Lev. XII,30) iri üzüm salkımları sarkan bir asmanın altında, açılır kapanır bir iskemleye oturmuş olarak tasvir edilmiştir. Önünde boğa ayaklı derin bir çanak vardır. Asmanın üst tarafında iri bir aslan, iri bir kuş, bardak şeklinde bir hayvan başı içki kabı, alt tarafında ise, bir maymun damga mühür baskısının motiflerini tamamlamaktadır.

6. Halkalı asa tutan tanrı: Bu tanrının işlendiği mührün sahibi (Ac.i 675, Lev. XII,31) Acemhöyük'deki sarayla çok sıkı ilişkiler kurmuştur. Bunu, Sarıkaya sarayının çeşitli depolarında ve bulla odasında bu mührün baskısını taşıyan çok sayıda bulunan bulunmasından anlıyoruz. Mührün motifleri, bir tahtta oturup sağ elinde halkalı asa tutan tanrı, karşısında belinde iri bir hançer bulunan ayakta bir tanrı, başları arasında karşılıklı oturmuş iki maymun, balıklar ve iri bir gaga ağızlı testiden oluşmaktadır. Tanrıların ikisi de uzun sakallı, uzun pliseli elbiseli ve çok boynuzlu taçlıdır.

Son üç damga mühür baskılarındaki figürlerin kıyafetleri ve stilleri, daha önce üstünde durduklarımızdan farklıdır. Biz bunların Orta Anadolu dışında, Mezopotamya tesirlerinin kuvvetli olduğu bir bölgeden gönderilmiş olduklarını tahmin ediyoruz.

Damga mühür baskılarında tanrıçalar

Acemhöyük saraylarında bulunan damga mühür baskılarında tanrıçalar veya onlara tapma sahneleri, tanrılardan daha fazladır. Burada sunduğumuz baskılardaki figürlerin stilleri ve kıyafetleri, aynı atölyede hazırlandıklarını akla getirecek kadar birbirine benzemekte ve özel bir grup meydana getirmektedir.

Tanrıçaların ve huzurlarındaki figürlerin çoğunun elbiseleri pulludur. Kültepe'de aşağı şehirin v/23 plankaresinde açığa çık-

rilan Ib katına ait bir sanduka mezarda bulunmuş altın damga mühürdeki²⁴ tanrıça tasviri hem aynı üslûpta hem de aynı kıyafettedir. Biz bu tanrıça tasvirinin üslûp bakımından Hitit sanatının doğuşunu müjdelediğini belirtmiştik. Acemhöyük baskıları bu düşüncemizi doğrulamıştır. Tanrıçalar, taçlı veya başları açık olarak tasvir edilmişlerdir. Açık başlılarda saç biçimleri farklıdır. Bazılarında yüzün iki yanından bukleler sarkar; bazılarında ise omuzlara kadar inen saçlar düz olarak taranmıştır.

1. Dağ koyunlu veya antiloplu tanrıçalar: Kaniş Karumu II. katı silindir mühür baskılarında, Anadolu grubunun yerli tanrıları arasında seçkin bir mevkie sahip, kutsal hayvanı dağ koyunu veya dağ koyunu ve aslan olan tanrıçanın²⁵ tasvirlerine, Acemhöyük damga mühür baskılarında da bol bol raslanmaktadır. Aynı tanrıçanın tasvirlerinin Konya Karahöyük'ünde de görülmesi, bu tanrıçanın kültürünün Kaniş Büyük Kırallığına imhisar etmeyip Orta Anadolu'da geniş bir bölgede yaygın olduğunu ortaya koyar.

a) Dağ koyunlu tanrıça tipi için ilgi çekici üç örnekten birincisinde (Ac.i 41; Lev. XIII,32), kübik bir taht üzerine yerleştirilmiş bir dağ koyununun üstünde oturmuş ve cepheden tasvir edilmiş olan tanrıça, aynı cinsten iki hayvanı korur durumdadır. Dik kalkarak omuzlarına yaslanan hayvanları ön ayaklarından tutmaktadır. Kültepe silindir mühürlerinde, hayvanlar ve karışık yaratıklar yanında tasvir edilmesi sebebiyle Hayvanlar Hâkimesi olarak Artemis'in prototipi gibi düşündüğümüz²⁶ tanrıçanın bu vasfı tartışmasız olarak bu örnekte kendini ortaya koymuştur.

İkinci örnekte Tanrıça (Ac.i 757, Lev. XIII,33) arka arkaya oturmuş iki dağ koyunundan, sağdakinin sağrısına oturmuş, soldakine de basmıştır.

Üçüncü bullada tanrıça ve dağ koyunu insan ayaklı bir masa üzerindedir (Ac.i 737; Lev. XIII,34). Karşısında, iki kolunu açıkta bırakan uzun bir elbise giymiş figür, gaga ağızlı bir testi sunmaktadır. Baş hizasındaki sign royalli kursun etrafı ışıklı olarak yapılmış, ona bir güneş görünüşü verilmiştir.

²⁴ N. Özgüç. Kaniş Karumu Ib Katı Mühürleri ve Mühür Baskıları Ankara 1968 Lev. XXX,2.

²⁵ N. Özgüç. Anadolu Grubu s. 17 v.d.

²⁶ Aynı eser s. 28.

b) Dağ koyunlu ve aslanlı tanrıça. Bu tip için iki örnek seçilmiştir. Birincisinde tanrıça (Ac.1: 16, Lev. XIII, 35) sağa dönük hayvanın üstünde oturmakta ve sağ elinde bir kadeh tutmaktadır. Tanrıça, kutsal hayvanı, ve sunak nevinden kült eşyası, dağ olması muhtemel kübik şekiller üstünde arka arkaya oturan bir dağ koyunu ile aslanın üzerine yerleştirilmiştir. Tanrıça'nın karşısında gaga ağızlı testi arkasında da kadeh tutan birer figür vardır. Başlı hizasında hilâlli kursun yerinde çift başlı kartal bulunmaktadır.

İkincisinde, (Ac.i. 749, Lev. XIV, 36) helezon ve ipten oluşan çerçeve içindeki alanda, dağ koyununa oturup, aslana basan tanrıçaya, gaga ağızlı testi sunan figür tasvir edilmiştir. Başları arasında hilâlli kurs vardır.

2. Aslanlı tanrıça (İştar). İyi korunmuş bir damga mühür baskısında (Ac.i 725, Lev. XIV, 37) sağ elinde kadeh tutan tanrıça, kürsü üstündeki kübik tahtında oturmaktadır. Kürsünün ön kısmı oturan bir aslana basmaktadır. Aslanlı Tanrıçaya gaga ağızlı testi sunan figürün kıyafeti, daha önce gördüklerimizden farklıdır. İki kolunu açıkta bırakan pulsuz elbisesi dikey kabartmalı iki çizgi ile birleşmiştir. Testi sunanla tanrıça arasında vazo ve meyvelik-altar bulunmaktadır. Bir hayvanla, iki balık boşluğa yerleştirilmiştir.

3. Ağaç altındaki tanrıça. Gür bir ırmağın kenarından yükselen küçük yapraklı, kalın gövdeli bir ağacın gölgesinde oturan tanrıçanın bir Bitki-Tanrıçası olup olmadığını tayin edemiyoruz. Bu konuda tek örneğimizin tasvir edildiği mührün sahibinin de Acemhöyük'le ilişkisi kuvvetlidir. Çeşitli baskılardan öğrendiğimize göre (Ac.i 117; i 156; i 205, Lev. XV, 38; Res. 5), sağ elinde kadeh tutan elbisesi pullu tanrıçanın omuzlarına kadar inen saçları düz olarak taranmıştır. Başlı hizasına raslıyan dala bir kuş konmuştur. Tanrıçanın huzurundaki figür iki elini ona doğru uzatmıştır. Elbisesinin üst kısmı, diğer gaga ağızlı testi sunucularında olduğu gibidir; yalnız onlardan farklı olarak beli sıkılmış elbisesinin etekleri kısadır.

4. Kuşlu tanrıça. Hitit üslubunu iyi temsil eden örneklerden biri de Kuşlu Tanrıça'dır. Mührün tam olarak basıldığı bir bullada (Ac.i 751; Lev. XV, 39) kübik bir tahtta oturmuş olan tanrıçanın önünde iki tablalı bir meyvelik - sunak; arkasında bir kaide üzerinde tünemiş bir kuş vardır. Elinin üst tarafında bir hilâl, boşlukta da bir rozet yer almıştır. Tasvirler kalın bir saç örgüsü çerçeve içindedir.

Res. 5

Kahramanlar

Acemhöyük damga mühür tasvirlerinde kahramanlara da yer verilmiştir. Bir kahramanın boğa adamla savaşının tasvir edildiği damga mührün sahibi Sarıkaya sarayına en çok mal gönderenlerdendir. Bu mührün baskısını taşıyan 77 adet bulla ele geçirilmiştir; biz burada bunlardan iki örnek sunuyoruz (Ac.i 488; Ac.i 512, res. 40). Geniş ve kıvrıkcık sakallı kahramanın saçları yüzünün iki yanında üçer bukle meydana getirmiştir. Adeleli kuvvetli kolları ve bacakları ile, kendi gibi güçlü düşmanına enerjik bir şekilde saldırılmaktadır. Sağ ayağı ile boğa adamın beline vurmaktadır; sağ eli ile boynuzunu, solu ile kalın kuyruğunu yakalamıştır. Bu mühür baskılarındaki figürlerin işleniş tarzındaki canlılığı, ancak Akkad mühürlerinde görebiliriz. Savaşçılar arasında ve mührün kenarında, hilâlli kurs, balık, açılır kapanır iskemleye oturmuş maymun, kuş ve dik kalkmış aslan yer almıştır.

Karışık yaratıklar

A - İnsan ve hayvan melezleri.

1. **Boğa adam.** Burada bu karışık yaratığın iki tipi üzerinde duracağız. Birinci tip, insan başlı, boğa boynuzlu, kulak ve gövdelidir.

İkincisi boğa kulaklı, belden yukarısı insan belden aşağısı boğa olan tiptir.

Birincisi (Ac.i 488; Ac.i 512, Lev. XVI,40) kahramanın yendiği dik kalkmış başı insan vücudu boğa olan yaratıktır. Sakalları kahramanda olduğu gibi dört köşeli ve kıvrıktır. Kulağının altundan inen band, boyun hizasında kıvrılmıştır.

İkincisinde, yarı insan boğa adam, sular tanrısı olarak mührün tek motifini teşkil etmektedir (Ac.i 960, Lev. XVI, 41). Yandan yukarı kaldırdığı ellerinde, birer su taşan vazoyu tutmaktadır. Boynuzsuzdur; iri kulaklıdır. Çenber sakalı itinalı bir şekilde işlenmiştir. Belden yukarısında, pullu bir elbise vardır. Tabii bir şekilde işlenen boğa kısmında, kuyruk, iki bacağı arasında ve ucu kalınlaştırılmış olarak gösterilmiştir. Başının iki tarafında tek merkezli birer daire vardır.

2. Kuş adamlar. Bir damga mühür baskısında (Ac.i 813, Lev. XV,42; Res. 6), tek kanatlı iki kuş-adam stilize bir hurma ağacının tepesine oturtulan bir kurstan oluşan alemi bir elleyle

Res. 6

tutmaktadır. Kuş adamın başı ve bir kolun yerini tutan kanadı kuş, diğer kısımları insandır. Başlarından, belleri hizasına kadar inen birer bandın uçları kıvrıktır. Soldakinin başının sol tarafında bir insanın belden yukarısı; sağdakinin sağında bir hayvan başı, ikisinin de kalçaları hizasında birer rozet, ayaklarının altında birer balık vardır.

3. Sfenksler. Acemhöyük damga mühür baskılarındaki insan-hayvan melezleri arasında en çok ve en çeşitli örneklerle temsil edilenler sfenkslerdir. Bunlarda dişi ve erkek olmak üzere her iki cinsde yer verilmiştir.

Dişi sfenkslerin işlendiği bir damga mühür baskısında (Ac.i 696; Lev. XVII,43) yaratıklar karşılıklı oturmuşlar ve ön pençelerini bir birine değdirerek, bu çağda başka hayvanlarda görülen şemayı meydana getirmişlerdir. Başlarından ikişer volut sarkmaktadır. Yukarı kaldırdıkları kuyruklarının uçları kıvrıktır. Başları arasında bir kurs, altlarında da yere yatan bir aslan vardır.

Diğer bir örnekte, çift kanatlı olan dişi sfenksler, omuzlarından sular taşan bir kahramanın iki yanında arka ayakları üstünde dik kalkmış olarak gösterilmiştir. Saçları bir rulo halinde enselerinde kıvrılmıştır (Ac.g 137, Lev. XVII,44).

Erkek sfenkslere daha çok raslanmaktadır. Bunlar tanrıların, bilhassa Hava tanrısının yanında yer aldığı gibi, damga mührün esas motifi olarak da işlenmiştir. Bunlar genellikle sakallı, bazan kanatlı bazan da kanatsızdır.

Kanatsızlara örnek teşkil eden sfenks (Ac.i 699, Lev. XVII,45), ön pençelerini açmış olarak bir saç örgüsü çerçeve içine alınmıştır. Sivri sakallı ve takkelidir. Kuyruğu, belinden ve başından çıkan birer boyunlar bir kuş veya yılan başı ile bitmektedir. Acemhöyük mühür baskılarında bu tipe giren başka örnekler de vardır.

Erkek kanatlı örneklerinden biri cepheden tasvir edilmiş olup, ön pençeleriyle arka üstü yatan bir hayvanın göğsüne basmaktadır (Ac. 1:6, Lev. XVII,46). Başının iki yanından dişi sfenkslerde olduğu gibi helezonlar sarkmaktadır.

İkinci örnekte (Ac.m 4, Lev. XVIII, 47) saç örgüsü bir çerçeve içine alınan alanda sağdaki dişi soldaki erkek arka arkaya oturmuş iki sfenks tasvir edilmiştir. Yukarı kaldırdıkları kuyruklarının ucu yılan başı biçimindedir.

B - Hayvan melezleri.

Grifonlar. Acemhöyük damga mühürlerinde iki tip grifona rastlanmıştır. Birincisi kanatlı, kuş başlı, aslan gövdeli bilinen tiptir. Aşağı şehirde, I. kata ait bir evin tahrip edilmiş tabanında bulunmuş

gri renkli bir bullada (Ac.k 79, Lev. XVIII,48), arka arkaya oturan ve yukarı kaldırdıkları kuyrukları birbirine değen çift grifon "Sign royal" taşıyıcısı olarak görülmektedir.

İkincisi, hem tipi, hem de fonksiyonu bakımından farklı bir görünümde (Ac.i 679, Lev. XIX,49; Res. 7). Hayvanlar, bir dişi sfenks ve mızraklı bir kahramanın yanında, onlardan daha büyüktür, dik kalkmıştır, ve geniş kanatlı, kuş-başlı ve geyik boynuzludur. Sol elinde bir tavşan, sağında bir antilop tutmaktadır.

Res. 7

Kuş aslan melezi hakkında ilgi çeken bir örnek de bir anafor motifidir (Ac.k 94, Lev. XIX,50). Daha önce başka bir baskısını yayınladığımız bu damga mühürde²⁷, aslan ve kartal başları, uzunca boyunlarının birleşmesi ile, hareketli bir anafor motifi meydana getirmişlerdir. Araları dolduran balıkların ve güneşin konu ile direkt ilişkisi olup olmadığını tayin edemiyoruz.

Kuş-aslan melezinin son örneği çift başlı kuştur. Bir başı aslan diğeri kuş olan yaratığın bütün uzuvları dikkatli bir şekilde belirtilmiştir (Ac.j 44, Res. 8). Başları ve bacakları arasına yerleştirilenlere göre, bunun da güneşle ilgili olduğu anlaşılmıştır.

²⁷ Anatolia X Lev. XVII, 3.

Kültepe, Alishar, Boğazköy ve Karahöyük'de²⁸ en çok raslanan motif, çift başlı kartal, Acemhöyük'de de boldur. Burada seçtiğimiz iki örnekten, birincisi, sarayın küp odasında bulunmuş olan (Ac.f 3, Lev. XX,51; Res. 9), pişmiş toprak damga mühre işlenmiştir. İkinci örnekte, kuş başlı kartal, gouilloch'un meydana getirdiği üç boşluğa yerleştirilmiştir (Ac.i 1197, Lev. XX,52).

Res. 8

Res. 9

Saç örgüsü, "s" helezonu, ilmek ve ip şeritlerinden oluşan geometrik motiflerin, çok çeşitli mühür desenleri meydana getirdiğini görüyoruz. Buraya aldığımız iki örnekten birinde (Ac.i 655, Lev. XX,53), iki ip arasında kalın saç örgüsü ve üç telli ilmek şeridi, ortadaki yedi noktayı çerçevelemiştir. Bu baskıyı taşıyan bullalardan birisi, yonca ağızlı bir testinin kulbuna takılı olarak bulunmuştur. Ac.k 100 No.lı bulladaki Lev. XX,54 damga mühür baskısında, saç örgüsü ve "s" helezonları değişik bir düzende birbirine bağlanmıştır.

²⁸ Nimet Özgüç, *Ib Mühürleri* Lev. XXXIII, 1; OIP XXIX Res. 249; T. Beran, *Die Hethitische Glyptik von Bogazköy* Berlin 1967 WVDOG 76 Lev. 4; S. Alp, *Konya Civarında Karahöyük kazılarında bulunan silindir ve damga mühürleri* Res. 72-82.

Acemhöyük saraylarında bulunmuş olan mühür baskılarının çeşitli üslûplarından seçtiğimiz örneklerin incelenmesi ile sağlanan sonuçları şu şekilde özetleyebiliriz:

1. Sarıkaya sarayında keşfolunan ve çeşitli ülkelerden gönderilen kiral ve kiralî mühür baskıları, Anadolu şehirlerinde bulunmuş olan mühürleri daha iyi tarihlememizi mümkün kılmıştır.

2. Assur Ticaret Kolonilerimin geç safhasında, aşağı yukarı 18. yüzyılın ilk yarısında, Eski Babil ve bilhassa Eski Suriye mühürlerinin bol miktarda ithal edilmiş olmalarına karşılık, Assur üslûbuna girenler çok azalmıştır. Bu Kültepe ve Karahöyük'de varılan sonuçlara uymaktadır.

3. Acemhöyük saraylarında, Eski Assur üslûbunun çok stilize edilmiş grubuna ve Eski Suriye üslûbunun geç safhasına ait olan mühürlere²⁹ raslanmamıştır. Buna göre Acemhöyük saraylarının Kaniş Karumunun I.b katından ve Karahöyük'den daha önce yakılmış ve terk edilmiş olması ihtimali ortaya çıkmaktadır.

4. Anadolu silindir mühür baskıları ile, Eski Suriye baskıları arasında sıkı bir ilişki olduğu göze çarpmaktadır. Bu husus kendisini figürlerin bir ip veya saç örgüsü şeridinin alt ve üstünde sıralanması veya figürlerin çeşitli sıralar meydana getirmesinde göstermektedir. Bu tarzın Anadolu gliptik sanatında daha eski çağlara ait olarak saptanması, Eski Babil etkileri yanında Anadolu'dan gelenlerinin de kuvvetli olduğuna bir delildir. Bu ilişkilerin sebebini, o çağda Kuzey Mezopotamya'da önemli bir varlık gösterdikleri anlaşılan Hurrilerde aramak mümkündür.

5. Damga mühür baskılarında, Orta Anadolu'da Hitit üslûbunun doğduğunu belirten ve çoğunluğu teşkil eden örneklerin yanında, Anadolu'nun diğer bölgelerine ait olması gereken çeşitli üslûpların da ortaya çıktığını görüyoruz.

6. Başta geometrikler olmak üzere, motiflerdeki paralelleri Girit'le olan ilişkileri daha açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

²⁹ N. Özgüç Ib mühürleri s. 12.

